

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет іноземної філології
Кафедра англійської мови

Дипломна робота
магістра

з теми **«ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У
ТВОРЧОСТІ С. РУЩІ»**

Виконала: магістрантка 2 курсу,
групи Ang1-M20
спеціальності 014 Середня освіта
(Мова і література (англійська) за
освітньо-професійною програмою
Середня освіта (Англійська мова і зарубіжна
література)

Руданець Христина Василівна

Керівник: Кеба О.В.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германських мов і
зарубіжної літератури

Рецензент: Рарицький О.А.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри історії української
літератури та компаративістики

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Історіографічні і теоретико-методологічні засади дослідження....	8
1.1. Творчість С. Рушді у науково-критичній рецепції.....	8
1.2. Національно-культурна ідентичність як наукова проблема.....	14
Висновки до розділу 1.....	19
Розділ 2. Роман "Midnight's Children": міфопоетичний варіант осягнення соціально-історичної і національно-культурної проблематики новітньої доби....	21
2.1. Творча історія роману.....	21
2.2. Система персонажів твору в аспекті національно-культурної проблематики.....	23
2.3. Своєрідність художньої образності.....	36
Висновки до розділу 2.....	44
Розділ 3. Ідейно-художні пошуки С. Рушді 1990-х років.....	46
3.1. Художнє осмислення взаємодії західної і східної культур у збірці оповідань "East, West".....	46
3.2. Гендерна версія національно-культурної ідентичності в романі "The Moor's Last Sigh".....	54
3.3. Мистецтво, історія і проблеми ідентичності в романі "The Ground Beneath Her Feet".....	62
Висновки до розділу 3.....	69
Розділ 4. Роман "Флорентійська Чарівниця": міфопоетична інтерпретація процесів глобалізації.....	71
4.1. Соціально-історична основа роману та шляхи її художньої трансформації.....	71
4.2. Система персонажів роману в контексті його проблематики.....	74

4.3. Поетико-стильові особливості роману.....	77
Висновки до розділу 4.....	82
Висновки	84
Список використаних джерел.....	88

ВСТУП

У літературному процесі Великої Британії кінця XX – початку XXI ст. особливий інтерес викликає творчість письменників-вихідців з країн Сходу, які беруть активну участь у західних культурних процесах. Провідними й плідними фігурами літературного життя Англії стали: Відіадхар Найпол, Кадзуо Ішігуро, Тімоті Мо, Ханіф Курейші, Салман Рушді та ін. У творчості таких письменників спостерігається оригінальна творча взаємодія різних філософсько-естетичних традицій і художніх стилів, властивих як східним, так і західним культурам.

Одне з чільних місць в ряду названих авторів займає Салман Рушді (Ahmed Salman Rushdie, 1947 р.н.), прозаїк, літературний критик, публіцист і громадський діяч індійського походження. З 12 років майбутній письменник проживав переважно в Англії, навчаючись спочатку в престижному приватному інтернаті Rugby School, а потім у Кінгз-коледжі Кембриджського університету (King's College, Cambridge), де студював історію і англійську літературу, а також брав активну участь в університетській театральній трупі. Це стимулювало його до власної творчої діяльності.

Салман Рушді є автором 12 романів, низки збірок малої прози, есеїв і публіцистичних нотаток, а також серії дитячих книжок. Всесвітню славу йому приніс роман "Опівнічні діти" ("Midnight's Children"), який був опублікований 1981 року і того ж року отримав Букерівську премію. згодом цей твір двічі визнавали найкращим серед лауреатів Букерівської премії за 25 років і 40 її існування.

Українською мовою були опубліковані такі твори письменника: "Гарун і Море оповідок" / *Haroun and the Sea of Stories*, "Лука і вогонь життя" / *Luka and the Fire of Life*, "Флорентійська чарівниця" / *The Enchantress of Florence*, "Сатанинські вірші" / *The Satanic Verses*, "Джозеф Антон. Спогади" / *Joseph Anton: A Memoir* (усі в перекладі Тараса Бойка), "Опівнічні діти" / *Midnight's Children* (у перекладі Наталі Трохим), "Два роки, вісім місяців і двадцять вісім

ночей" / *Two Years Eight Months and Twenty-Eight Nights*, "Золотий дім" / *The Golden House* (у перекладі Андрія Савенця).

Творчість Салмана Рушді постійно перебуває в полі зору уваги літературознавців різних країн. Про його книги написані десятки монографій, дисертацій, сотні статей. Дослідники відзначають широкий спектр проблематики творів письменника і надзвичайно багату палітру поетико-стильових засобів, якими він послуговується. Полікультурний феномен творчості Рушді не може бути зведений до такого поширеного явища у новітній світовій культурі, як "етнічна література" чи "гібридна література", а, скоріше, позначений транскультурністю і художнім осмисленням так званих «постнаціональних моделей ідентичності» [67].

Попри те, що проблеми національно-культурної ідентичності у творчості Салмана Рушді вже привертала увагу літературознавців [78; 31; 47], однак зазвичай дослідники розглядають ці проблеми на прикладі окремих творів. Натомість актуальною з наукового погляду є спроба прочитання особливостей художнього втілення даного типу проблематики на матеріалі низки романів письменника різних періодів творчості в порівняльно-типологічному аспекті.

Мета роботи полягає в тому, щоб з'ясувати особливості художньо-естетичного вираження у творчості Салмана Рушді проблем національно-культурної ідентичності в контексті сучасного глобалізованого полікультурного і транскультурного світу.

Досягнення поставленої мети потребує розв'язання таких **науково-дослідницьких завдань**:

- простежити основні етапи науково-критичного вивчення творчості Салмана Рушді;
- охарактеризувати теоретичні аспекти вивчення національно-культурної ідентичності в сучасній науці, акцентуючи на процесах мультикультурності й транскультурності;
- проаналізувати своєрідність поетико-стильового втілення національно-культурної проблематики в романах "Midnight's Children", "The Moor's

Last Sigh", "The Ground Beneath Her Feet", "The Enchantress of Florence" й у збірці оповідань "East, West".

Об'єкт дослідження – найбільш репрезентативні з погляду вираження національно-культурної проблематики романи й оповідання Салмана Рушді різних періодів творчості.

Предметом дослідження є ідейно-змістові й поетико-стильові особливості обраних для аналізу творів на різних рівнях їх проблематики і поетики – сюжетно-композиційному, часопросторовому, наративному, художньої образності та символіки.

Методи дослідження. Окреслені мета й завдання магістерської роботи зумовили застосування таких наукових методів, як біографічний, культурно-історичний, порівняльно-типологічний, структурно-функціональний.

Біографічний метод уможливорює виявлення творчої історії книг письменника та генези окремих сюжетів і образів. Культурно-історичний дозволяє сфокусувати увагу на виявленні специфіки проблематики творів, зумовленої культурним середовищем та історичним часом. Порівняльно-типологічний метод дає змогу розкрити спільне та відмінне у шляхах репрезентації національно-культурної ідентичності в різних творах автора. За допомогою структурно-функціонального методу виявляються особливості сюжетно-композиційної, часопросторової, наративної організації творів, функціонального призначення окремих образів і символів.

Теоретичне значення магістерської роботи полягає у тому, що вона висвітлює парадигми мультикультурного і транскультурного підходів до аналізу творчості окремого письменника.

Практичне значення роботи добачається в тому, що її матеріали та висновки можуть бути використані дослідниками сучасної світової літератури в аспекті тенденцій її транскультурного розвитку, викладачами курсів історії новітньої зарубіжної літератури, а також здобувачами вищої освіти різних освітніх рівнів.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 84 позиції. Загальний обсяг роботи – 95 сторінок, з яких 87 сторінок основного тексту.

ВИСНОВКИ

Салман Рушді, будучи британським письменником індійського походження, являє собою тип сучасного митця, творчість якого орієнтована на осмислення складного діалогу національних культур і цивілізацій у сучасному глобалізованому світі. Центральне місце у книгах цього "гібридного", як його часто називають, автора займають проблеми співвідношення різних ментальностей і традицій, з'ясовуються можливості їх співіснування та взаємодії, відтворюються драматичні пошуки людиною своєї ідентичності в умовах, коли руйнуються узвичаєні умови життєіснування цінності та усталені цінності. Такий вектор творчої еволюції Салмана Рушді цілком узгоджується з актуалізацією проблематики національно-культурної ідентичності у сучасній гуманітарній думці. Основними поняття, які її концептуалізують, і які водночас стали першочергово важливими для даної роботи, є поняття мультикультуралізму і транскультуралізму. Провідна ідея мультикультуралізму полягає в осмисленні можливостей та перспектив співіснування і діалогу різних національних культур, досягнення культурної множинності як певного ідеалу майбутнього глобалізованого людського суспільства. Натомість поняття транскультуралізму актуалізує аспекти взаємоперехідності та взаємодії між різними національними культурами.

Творчість Салмана Рушді є предметом постійної і пильної уваги як зарубіжних, так і вітчизняних літературознавців. Особливості художньої спадщини письменника осмислюються в численних монографіях, дисертаціях, наукових статтях. Огляд основних напрямків вивчення творчості Рушді створив необхідне підґрунтя для подальшого студіювання поетико-стильових особливостей його прози, зокрема, в аспекті вираження національно-культурної проблематики, оскільки саме на цьому напрямі можливе досягнення значення художнього внеску Рушді в сучасну літературу.

Найбільш відомим твором Рушді є роман "Опівнічні діти". Він є яскравим взірцем продуктивної тенденції розвитку сучасної літератури, яку зазвичай пов'язують із магічним реалізмом. У романі, що є своєрідною алегорією новітньої

історії Індії, органічно поєднуються історичний і фентезійний план оповіді, міфологічність і символіка. Важливо й те, що розповідання історії в романі носить рефлексивний характер: наратор постійно вдається до міркувань як про саму сутність історії, так і про можливості та варіанти її текстуального відтворення. Оригінальна художня форма роману стає способом репрезентації різних версій минулого. Рушді утворює відносність так званої історичної правди, інтерпретаційність будь-якого підходу до тлумачення історичних подій, чим ставить під сумнів можливість окремої людини чи навіть галузі науки володіти істиною "в останній інстанції".

Магістральним напрямом ідейно-художніх пошуків С. Рушді у творах 1990-х років є проблема співвідношення західної і східної культур та зображення людини в ситуації "сумнівної" або "зрушеної ідентичності". Особливо показовими в цьому відношенні є оповідання збірки "Схід, Захід".

Хронотопічні моделі Сходу та Заходу є організаційними центрами усіх подій у творах збірки. Вони представлені топосами Індії та Європи. В кордонах Індії утворюється простір високої культури, психологічного комфорту, в кордонах Європи все, навпаки, є сумнівним і порочним, втрачаються духовно-моральні цінності, людські стосунки в суспільстві розпадаються. Мотив розладу західного суспільства особливо виразно акцентується в першому оповіданні блоку "Захід" – "Гармонія сфер", не випадково своїм інцентрічним центром воно має самогубство типового представника західної цивілізації. Натомість в оповіданнях третьої частини «Схід, Захід» моделюються шляхи й можливості єднання та взаємовпливу Сходу та Заходу.

Дуже специфічною є наративна організація оповідань збірки "Схід – Захід". Салман Рушді майже в усіх оповіданнях вдається до форми розповіді, що базується на критеріях точки зору оповідача. Така наративна стратегія підтримує ілюзію відсутності автора. Лише в останньому оповіданні розповідач, як легко зрозуміти з багатьох деталей тексту, а також із самої біографії письменника, максимально наближається до автора. Він різко перериває розповідь, щоб дослідити власне письменство і вирішити головне питання постколоніалізму: як піднятися над обома

перспективами, з яких він пише про "втрачений дім-батьківщину". Прямої однозначної відповіді на це питання у тексті книжки немає, натомість використання металітературної стратегії (металепсії, що включає концепт "авторська маска") у «Гармонії сфер» та «Залицяльнику», а також гра з англійською літературною традицією у «Йоріку», дозволяє йому піднятися над боротьбою на два фронти і не обрати жоден із них. Повисаючи між двома світами, автор розмірковує над цією ситуацією і примирюється з тим, що нестиме тягар своєї спадщини – "подвійної крові та літератури" – і не зможе від неї втекти.

Для митця є принципово важливим своєрідне човникування між двома культурами – східною і західною, оскільки воно відкриває нові перспективи власне художнього осмислення найактуальніших проблем сучасності. Сам письменник з цього приводу висловився гранично чітко й зрозуміло в есе "Уявлювані Батьківщини": "Інколи здається, що ми намагаємося всидіти одразу на двох стільцях - балансувати між двох культур, а інколи - ніби ми провалюємося поміж них. Та хай там якою непевною й хиткою є ця проміжна територія, для письменника це плідний ґрунт".

Яскравим взірцем осягнення складності й багатозначності сучасного глобалізованого світу став роман "Прощальне зітхання мавра". Наратором у цьому творі є представник різнонаціональної індійської родини на ім'я Мораїш, тобто Мавр. Він є сином індійської художниці християнки Аурори і нащадка єврейських переселенців із Іспанії Авраама Зогойбі. Наскрізним для всього роману є мотив палімпсесту, що набуває, окрім власне культурного змісту, розширеної семантики. Наочним взірцем такого палімпсесту є картина Аурори, назва якої повторена в назві роману. В певний момент сюжету ця картина зникає і в її пошуках Мораїш відправляється у мандрівку до Європи, в іспанське місто Бененгелі. Ці пошуки й символізують у романі пошуки національно-культурної й особистісної ідентичності.

У романі "Земля під її ногами" Рушді звертається до міфу про Орфея і Еврідіку, який слугує тлом для історії про стосунки рок-музиканта Ормуса Ками і співачки Віни Апсари. Важливу роль відіграють у творі відіграють також міфи про

Аполона і Діоніса як втілення двох протилежних первнів мистецтва й буття загалом – гармонійно- просвітленого й ірраціонально-стихійного. Крім того, в сюжет роману майстерно вплетені сюжети та мотиви інших міфів - давньоримських, давньоіндійських, давньоіранських.

Подібно до попередніх творів Рушді, роман "Флорентійська чарівниця" включає в себе історію і міф, мистецтво і політику, філософські роздуми і романтичне кохання. Сюжет роману побудований навколо центрального епізоду, яким є мандрівка Ніколо Веспуччі, європейця з італійського міста Флоренції, приблизно в середині XVI-го ст. на схід, до двору імператора Великих Моголів Акбара Першого з метою довести родинний зв'язок із ним, нібито він приходиться імператорові дядьком і був народжений індійською принцесою Кара Кьоз від італійця з Флоренції.

Історія і культура в романі показана як надзвичайно динамічний процес, вона рухається човноподібними коливаннями між країнами і континентами: від двору імператора Акбара Великого до Флоренції епохи Відродження, з Центральної Азії часів Шаха Ісмаїла до Стамбулу періоду правління Селіма Першого Грізного, до Персії і Лондона епохи Єлизавети I. Якщо маршрутом Ніколо Веспуччі став шлях від Флоренції до Південної Азії, то, згідно з його версією, принцеса Кара Кьоз здійснює зворотну подорож – із землі моголів через Персію і Туреччину до Флоренції, а потім ще далі, до Нового світу.

Центральною ідеєю роману є ствердження думки, що для сучасної глобалізованої ситуації людства однаково важливими є культурний досвід і традиції як Заходу, так і Сходу. Сингулярна національно-культурна ідентичність є сумнівною і для автора, і для його персонажів, оскільки проблематизується сама можливість однозначної і незаперечної ідентичності тієї чи тієї людини в межах лише однієї певної культури. Створюючи в своєму романі повнокровні індивідуально-особистісні характери, Салман Рушді водночас демонструє незмінність і схожість сутності людини, незалежно від її національно-культурної приналежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 100 Most inspiring novels revealed by BBC Arts // URL : <https://www.bbc.co.uk/programmes/articles/494P41NCbVYHIY319VwGbxp/explore-the-list-of-100-novels-that-shaped-our-world>.
2. Аверин Б.В. Память как собрание личности // АCADEMIA [Видеозапись]: телевизионная программа / Телеканал «Культура». СПб., эфир от 12.04.2012. https://www.youtube.com/watch?v=ArJryF1Djul&ab_channel=ACADEMIA%7C%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0
3. Анисимова А. Э. Новый историзм // Зарубежное литературоведение XX века. М. : Intrada, 2004. С. 292-294.
4. Антонова Н.А. Испанский эпос в романе Салмана Рушди «Прощальный вздох мавра» // Вестник ВолГУ. Серия 8. Вып. 8. 2009. С. 170-175. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/ispanskiy-epos-v-romane-salmana-rushdi-proschalnyy-vzdoh-mavra>
5. Аристотель. О памяти и припоминани. URL : <http://www.nsu.ru/classics/bibliotheca/Aristotle-de%20memoria.pdf>
6. Бадью А. Століття / пер. з франц. А. Репа. Львів: Кальварія, 2014. 304 с.
7. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
8. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. Москва : Худож. лит-ра, 1975. 504 с.
9. Бовсунівська Т. Роль екфразису в сучасному літературному процесі // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Київ: Київськ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. № 4. С. 72–76.
10. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: підручник. Київ: ВПЦ Київський університет, 2009. 519 с.

11. Бовуар Сімона де. Друга стаття: у 2 т. / пер. з франц. Н. Воробйова, П. Воробйов, Я. Собко. Київ: Основи, 1995. Т. 2. 391 с.
12. Висоцька Н. О. Концепція мультикультуралізму і питання естетики. Питання літературознавства. Чернівці : Рута, 2009. Вип. 77. С. 110-121.
13. Висоцька Н.О. Єдність множинного. Американська література кінця ХХ - початку ХХІ століть у контексті культурного плюралізму: Монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2010. 456 с.
14. Глобализация и идентичность: Хрестоматия / Сост. Т. С. Воропай. Харьков: Эксклюзив, 2007. 460 с.
15. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні : матеріали II міжнар. наук. конф., 2002 р., 24-26 травня, м. Одеса : [матеріали]. Київ : Ай Бі, 2003. 729 с.
16. Западное литературоведение XX века : Энциклопедия. Москва : Intrada, 2004. 560 с.
17. Зверев А. ХХ век как литературная эпоха // Художественные ориентиры зарубежной литературы ХХ века. Москва: ИМЛИ РАН, 2002. С. 6-46.
18. Каличкина, А. В. Взаимодействие постмодернистских и постколониальных мотивов в творчестве С. Рушди : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (английская)» : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Минск, БГУ, 2003. 20 с.
19. Капур, Р. М. «Входи в каждую незапертую дверь» (С Салманом Рушди беседует журналистка Мита Капур; перевод: Мария Кленская). URL : <http://magazines.russ.ru/inostran/2009/11/ka23.html>
20. Керлот Х. Э. Словарь символов. Москва, 1994, 576 с.
21. Коваль М.Р. Особливості постмодерністської інтерпретації історії в романі С. Рушді “Опівнічні діти” // Питання літературознавства. 2002. Вип. 9 (66). С. 66-78.
22. Кознова И.Е. Историческая память и основные тенденции ее изучения // Социология власти. 2003. №2. С. 23-34.

23. Колотова О. О. Мотиви «дзеркала» і «задзеркалля» як моделі тут-буття і там-буття у художніх відображеннях картини світу // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. К. : Міленіум, 2011. № 4. С. 42-45.
24. Криворучко С. К. «Ріст» і «енергія» у романі Салмана Рушді «Останній подих мавра». Сучасні мово- і літературознавчі методології та нові прочитання художнього тексту. Антологія». Упорядники Л. К. Оляндер, О.В. Богданова, Ю. В. Громик, М. В. Моклиця, І. Ф. Штейнер. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. С. 591-599.
25. Криворучко С. К. Естетична парадигма літератури межі ХХ – ХХІ ст. // Іноземна філологія. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2014. № 126. С. 206–218.
26. Криворучко С. К. Світосприйняття героя як віддзеркалення індійської культури в оповіданні Салмана Рушді «Радіоприймач» циклу «Схід, Захід» // Література в контексті культури: збірник наукових праць. Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2015. Вип. 26. С. 182–188.
27. Кундера М. Нарушенные завещания / пер. с фр. М. Е. Тайманова. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2009. 288 с.
28. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волкова. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
29. Літературознавчий словник-довідник за редакцією Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 751 с.
30. Магічний реалізм // Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ «Академія», 2007. С. 15.
31. Мазін Д. М. Поетика романів Салмана Рушді : дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Київ, 2003. 176 с.
32. Мазін Д. М. Міфопоетичні координати творчості С. Рушді // Магістеріум. Літературознавчі студії. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2012. № 48. С. 99–102.

33. Мазін Д. М. Синкретичний наратив романів Салмана Рушді (функції я-оповіді) // Мандрівець. Тернопіль: Мандрівець, 2011. № 4. С. 68–71.
34. Мазін, Дмитро. Вибудова історичного поля в романі С. Рушді «Діти Півночі» // Магістеріум. Вип.4. Літературознавчі студії. К. : Стилос, 2000. С. 93-97.
35. Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. М.: Сов. энциклопедия, 1991. 736 с.
36. Мультикультурализм и трансформация постсоветских обществ / под ред. Малахова, В.С. и Тишкова, В.А. М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2002. 356 с.
37. Обихвіст М. С. Репрезентація фемінності у романах Габрієля Гарсія Маркеса, Салмана Рушді і Мо Яня. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2018. 180 с.
38. Облачко, И. Ю. Скрытые смыслы как компонент идиостиля С. Рушди и способы их представления: спец. 10.02.04 «Германские языки»: автореф. дис. . канд. филол. наук. Барнаул, 2005. 24 с.
39. Парк Р.Э. Человеческая миграция и маргинальный человек // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 11: Социология. Реферативный журнал. 1998. №3. С. 167-176.
40. Пригодій С.М., Горенко О.П. Американський романтизм. Полікритика : Навч. посібник. Київ : Либідь, 2006. 440 с.
41. Рушди С. Восток, Запад. URL : <http://flibusta.is/b/249813/read>
42. Рушди С. Земля под ее ногами. URL : <http://flibusta.is/b/222575/read>
43. Рушди С. Шаг за черту. URL : <http://flibusta.is/b/388816/read>
44. Рушді, Салман. Джозеф Антон. Спогади. Київ : Видавництво Жупанського, 2014. 728 с.
45. Рушді, Салман. Опівнічні діти. Переклад з англійської: Наталя Трохим. Київ: Юніверс, 2007. 704 с.

46. Рушді, Салман. Флорентійська чарівниця. Переклад з англійської: Тарас Бойко. Київ: Вид-во Жупанського, 2010. 288 с.
47. Сембе К. Гібридна ідентичність у постколоніальному письмі Салмана Рушді // Літературознавчі студії Київського національного університету імені Тараса Шевченка / ред. кол. Н. М. Гаєвська, А. Б. Гуляк, Л. М. Задорожна [та ін.]. Київ, 2013. Вип. 39, ч. 2. С. 376-382.
48. Сидорова, О. Г. Британский постколониальный роман последней трети XX в. в контексте литературы Великобритании. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. 262 с.
49. Стовба А. С. Жанровое своеобразие и тенденции развития английского постмодернистского романа к. XX – н. XXI в. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. № 67. С. 191–196.
50. Тлостанова М. Эра Агасфера, или Как сделать читателей менее счастливыми // Иностранная литература, 2003, No 1. С. 238–251.
51. Тлостанова, М.В. Проблема мультикультурализма и лиітература США конца XX века. М., Наследие, 2000. 348 с.
52. Толкачев С. П. Мультикультурный контекст современного английского романа. М., 2003. 384 с.
53. Уолперт С. Индия. История, культура, философия. Санкт-Петербург: Азбука, КоЛибри, 2013. 320 с.
54. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. 1996. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=61484>
55. Харьтанюк Наталля. Металітаратура і посткаланіяльнасць: наратыфныя стратэгіі ф кнізе Салмана Рушдзі «Усход, Захад» // Актуальные проблемы исследования англоязычных литератур : Международный сборник научных статей. Выпуск 7. Классики и современники. Минск : БГУ, 2008. С. 95-101.
56. Хассан І. Сучасний літературний процес. Чим є постмодернізм і чим він стане? Літературний і культурний аспекти // Американська література після

- середини ХХ століття. Матеріали міжнар. конф., Київ, 25-27 трав. 1999 р. Київ : Kyiv Publishing: “Dovira”, 2000. С. 19–28.
57. Шамсутдинова Н. З. «Магический» реализм в современной британской литературе: Анжела Картер, Салман Рушди: автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 2008. 168 с.
 58. Шимчишин М. Транскультуралізм у турбулентності постпозитивістського реалізму // Сучасні літературознавчі студії. 2015. Вип. 12. С. 604-612.
 59. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов: Пер. с англ. – К.: Госуд. б-ка Укр. для юношества, 1996. – 384 с.
 60. Юрлова Е. С. Женщины Индии. Традиции и современность. Москва: Институт востоковедения РАН, 2014. 520 с.
 61. Юрлов Ф. Н. История Индии. ХХ век. Москва: Институт востоковедения РАН, 2010. 324 с.
 62. Якубіна В. Л. Три кити теорії ідентичності Мануеля Кастельса — технології, досвід, влада // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Філософія. Політологія. К. : 2007. Випуски 84-86. С. 93-97.
 63. Cootzee J. Palimpsest Regained // URL : https://www.nybooks.com/articles/1996/03/21/palimpsest-regained/?lp_txn_id=1287553
 64. Cunningham, Valentine. Nosing out the Indian reality: A novel of myth, fiction and theatre preoccupied both with India and the business of being a novel at all // <https://www.the-tls.co.uk/articles/salman-rushdie-midnights-children/>
 65. Davis, R.G. Salman Rushdie’s «East, West»: Palimpsests of Fiction and Reality. URL :[http://demo.sheruyasodha.com.np/uploads/Passages 21 \[2009\] 81-92.pdf](http://demo.sheruyasodha.com.np/uploads/Passages 21 [2009] 81-92.pdf)
 66. Droogan J. Memory, History, and Identity in the Post-religious Universe of Salman Rushdie's Midnight Children. Literature & Aesthetics. 2009. № 19. P. 202–216.
 67. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identit. URL : https://is.muni.cz/el/1421/podzim2009/NIDCC03_01/um/2_Dyserinck.pdf

68. Harrison J. Reconstructing *Midnight's Children* and *Shame* // University of Toronto Quarterly. Spring 1990. No.3. Vol.59. P. 399-412.
69. Hutcheon L. The Politics of Postmodernism. London & N.Y, 1995.
70. Kakutani, M. Critic's Notebook; Telling Truth Through Fantasy: Rushdie's Magic Realism URL : <http://www.nytimes.com/books/99/04/18/specials/rushdie-realism.html>
71. Marinescu R. Forging National Identity. Salman Rushdie and (Post)colonial Violence. Cultural and Literary Studies. 2007. № 1. P. 90–102.
72. Radavičiūtė Jurate. Postmodernism in Salman Rushdie's Novels *Midnight's Children* and *Shame*. Vilnius University, 2011. 153 s.
73. Rocha P. A. Salman Rushdie: A Critical Study of his Novels (PhD Thesis) Goa: Goa University, 2008. 296 p.
74. Roy M., Roy A. G. Bombay in Salman Rushdie's Novels: a Study from Global Perspective // Globalism: Journal of Culture, Politics and Innovation. 2014. № 3. P. 1-17.
75. Rushdie S. Imaginary Homelands. Essays and Criticism 1981–1991. New York: Granta Books, 1992. 348 p.
76. Rushdie S. The Moor's Last Sigh. New York: Vintage Books, 1997. 436 p.
77. Said E. W. Orientalism. New York: Vintage Books, 1979. 369 p.
78. Salman Rushdie / edited and with an introduction by Harold Bloom (Bloom's modern critical views). Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2003. 300 p.
79. Salman Rushdie Full Interview. On Truth, Beauty, the Ethics Instinct, Universal Humanity and More. 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NJ-atgJaAzk>.
80. Salman Rushdie's *Midnight's Children*. Review // Library Journal. 1981. Feb.15. P. 472.
81. Srijana Mitra Das. *Midnight's Children* movie review // <https://timesofindia.indiatimes.com/entertainment/english/movie-reviews/midnights-children/movie-review/18287414.cms>

82. Stufflebeam S. Interview with Salman Rushdie. URL :
http://contemporarylit.about.com/od/authorinterviews/a/rushdieInterview_3.htm.
83. *The Enchantress of Florence* by Salman Rushdi. URL :
https://en.wikipedia.org/wiki/The_Enchantress_of_Florence
84. *The Ground Beneath Her Feet* by Salman Rushdie //
https://en.wikipedia.org/wiki/The_Ground_Beneath_Her_Feet